

I tato porada bude třídní, přičemž první den dopoledne bude přednesen referát (připraví jej polská delegace) na téma *Poznání a hodnocení* a pouze dopoledne se k němu bude diskutovat v plénu, a to jen z nejobecnějších hledisek, která mohou zaujmout také sociology. První den odpoledne v plénu porady se počítá s referátem (má jej připravit československá delegace) na téma *Vědeckotechnická revoluce a společenský pokrok*. Zásadní diskuse k tomuto referátu, která může zaujmout i filosofy, bude probíhat ještě první den v plénu. Druhý den připravované porady bude věnován jednání ve filosofické a v sociologické sekci. V obou sekcích budou předneseny kratší referáty na výše uvedená témata a bude probíhat speciální diskuse. Třetí den budou na pořadu organizační otázky.

Opatijská porada, třebaže měla také některé nedostatky (pro plénium nebyl připraven žádný sociologický referát), představuje nemalý krok v sérii dosavadních porad. Snad na žádné z nich nebyl dosud tak naléhavě formulován požadavek tvůrčího a smělého řešení všech otázek naší filosofie. Výměna názorů na této konferenci byla velmi otevřená a místy i bojovná. Přistoupilo se k jednání ve zvláštní sociologické sekci, kteréžto vymoženosti se sociologové na těchto poradách jistě už nikdy nevzdají.

Ke kladu porady také patří, že byly dohodnuty velmi konkrétní a realizovatelné formy spolupráce mezi některými redakcemi. My jsme se zavázali, že do konce září t. r. naše filosofické časopisy dodají deset článků (asi po 20 stránkách), které vyjdou jako zvláštní číslo bělehradské *Filosofie*.

Miroslav Jodl, Ludvík Tošenovský

## Archív společenskovědních informací — nový pomocník empirické sociologie

Pravděpodobně ve všech zemích, které prodělávají konjunkturu empirických sociálních výzkumů, přijde okamžik, kdy si lidé odpovědňi za tuto činnost uvědomí, jak marnotratně zacházejí s pracně získanými informacemi. Jediným dokumentem, který obvykle po výzkumu zůstává a ke kterému se někdy někdo ještě vrátí, je výzkumná zpráva. Data, na nichž je tato zpráva založena (přesněji řečeno, nosiče těchto dat), totiž děrné štítky, děrné nebo magnetické pásky a příslušné kódovací klíče, většinou zapadnou v archívech nebo se skartují. S nimi se také ztrácí mnoho dalších, obvykle nikde nezachycených metodologických a organizačních zkušeností výzkumníků.

Objeví-li se pak, často až dávno po uzavření výzkumu, problémy při jeho praktickém využití nebo při odborné diskusi, a je-li v této souvislosti zapotřebí některé závěry přezkoušet nebo přeformulovat, například na základě jiného třídění, není již primární materiál k dispozici, nebo je-li, nelze se v něm orientovat. Tato marnotratnost má negativní důsledky i pro vědecký status empirického společenského výzkumu. Je přece známo, jak mnohoznačnou interpretaci mnohdy primární materiál dovoluje a že do jeho zpracování

lze promítnout značnou dávku tendenčnosti. Právě tímto směrem je také vedena řada námitek proti platnosti závěrů sociologického výzkumu. Protože data o společenských jevech pravděpodobně vždy budou této povahy, je jednou z cest k zachování vědeckého statusu výzkumu vytvoření takové situace, kdy každý krok při analýze a interpretaci získaného materiálu bude možné kdykoliv opakovat a prověřovat. K tomu je ovšem zapotřebí mít tento primární materiál k dispozici.

Ukazuje se, že zachování primárního materiálu by mohlo ušetřit námahu i při pozdějších výzkumech stejných nebo podobných problémů. — Vzhledem k velké variabilitě zkoumaných situací nelze obvykle převzít výsledky již provedených výzkumů beze zbytku, mj. také proto, že původní způsob zpracování byl pravděpodobně zaměřen na poněkud odlišné podmínky. Potřebné informace by však někdy bylo možné získat pozměněnými metodami analýzy z již existujícího materiálu — kdyby zůstal zachován. Mimoto z množství informací, které lze z primárního materiálu vytěžit, jich jedna analýza obvykle bere v úvahu jen malý zlomek a bylo by tedy přirozené ponechat tento materiál v rezervě pro další použití. Je celá řada dalších důvodů mluvících pro jeho zachování, např. možnost zevšeobecňovat z něho určité metodologické poznatky, poskytovat jej pro výcvik v analýze aj. Je samozřejmé, že s meritorními informacemi by bylo nutné uchovávat i informace o metodách a kontextu jejich získávání.

Abyste ovšem uchované informace mohly plnit právě vypočítané funkce, je nutné zabezpečit jejich centralizované uložení a přístupnost. Jen tehdy, bude-li materiál z většího počtu výzkumů různých autorů soustředěn na jednom místě, je prakticky možné pokoušet se o jeho zobecnění po stránce obsahové i metodické. Pro centralizaci mluví i další zřetele: soustředění finančních a hmotných prostředků si vyžadují značné náklady spojené se samotným archivováním a vybudováním systému zpětného získávání informací, stejně jako s informační službou, kterou by takové centrum — má-li sloužit svému účelu — mělo poskytovat. Mluví pro ni i zájem případných uživatelů, kteří chtějí najít na jednom místě maximum informací, a mnoho dalších důvodů, které nevypočítáváme.

Tak se zrodila myšlenka vybudování „archívů“, „bank“ nebo „knihoven“ primárních informací, která však přes svou zřejmou účelnost zůstávala po řadu let nerealizována. Teprve dosažení určité technologické a organizační úrovně společenského výzkumu zřejmě vytváří podmínky pro její uskutečnění. Patří k nim: rozvoj extenzivních a statistickou procedurou prováděných výzkumů (surveys. Umfragen) v době po 2. světové válce, poskytujících objektivizovaná a prakticky archivovatelná data, jejich jistá standardizace plynoucí z přijetí základních metodologických pravidel a vývoj technických prostředků, které umožňují získané informace

uchovat v kdykoli použitelné a snadno zpracovatelné formě (děrné štítky, děrné pásy, magnetické pásy atd.). Je to dále rozvoj výpočetní techniky, která dovoluje relativně snadno a kdykoli s uloženým materiálem podle potřeby manipulovat.

Po organizační stránce hrála roli pokračující institucionalizace společenského výzkumu, růst jeho prestiže, praktická aplikace jeho výsledků a zájem vedoucích výzkumných institucí na vzájemné výměně informací, koordinaci a kontrole.

Podmínky dozrály nejdříve ve Spojených státech koncem padesátých let. První archiv, *The Roper Center*, byl zde založen v roce 1957 a v roce 1962 vzniká při universitě v Michiganu *Výbor osmi (Committee of Eight)*, který si již klade za cíl podporovat rozvoj existujících a stimulovat vytváření dalších archivů informací získaných společenskými výzkumy (ve výboru se objevují jména jako Lipset, Glock, K. W. Deutsch, Coleman aj.). V roce 1965, kdy se pocítuje potřeba činnost značného počtu mezitím ustavených archivů vzájemně koordinovat, zakládá devatenáct severoamerických archivů ve Washingtonu *Radu archivů společenskovědních informací (Council of Social Science Data Archives)* s rozsáhlým koordinacím, informačním a výzkumným programem.

V současné době existuje ve Spojených státech dvacet devět archivů. K nejvýznamnějším patří *The Roper Public Opinion Research Center*, z dalších uvedme *The Inter-University Consortium for Political Research*, *International Data Library and Reference Service* při University of California, *Center for International Studies* při Massachusetts Institute of Technology, *Political Science Library and Political Data Program* při universitě v Yale, *National Opinion Research Center* při Columbia University, *International Development Data Bank* při Michigan State University. Některé archivy se specializují jen na určité informační okruhy.

Vývoj v evropských zemích jde pomalejším tempem. První archiv na evropské půdě byl zřízen v r. 1960 v Kolíně n./R., a dnes fungují kromě tohoto pracoviště archivy v Amsterdamu (*Steinmetz Stichting*), v Bergenu (*Rokkanův archiv při Michelse- nově ústavu*), v Bad Godesberg (*Datum*), archiv soustřeďující informace z výzkumů sociálně demokratického výzkumného ústavu INFAS, konkurující archivu kolínskému) a v Colchesteru (*Social Science Research Council Data Bank* při University of Essex). Podle našich informací neexistuje dosud žádný archiv např. ve Francii a Itálii, ani v socialistických státech. Podle neúplných zpráv jsou ze socialistických zemí při jeho přípravě nejdále Poláci a určité organizační kroky byly již podniknuty v Maďarsku.

Lze tvrdit, že po desetiletém vývoji se archiv společenskovědních informací stal stabilní, v odborném světě uznávanou a stále nezbytnější institucí společenskovědního výzkumu. Fungování archivů dalo popud k řešení specifické problematiky spojené se zpra-

cováním přijímaného materiálu (popis, třídění, kódovací systémy, kontrola konzistence aj.), se zpětným získáváním uložených informací (použití *General Inquirer* a vývoj různých jiných systémů odvolávání dat) a s jeho analýzou a zobecněním (vývoj příslušných programů pro počítače aj.). Hledalo se optimální řešení často velmi obtížných problémů spojených se získáváním materiálu od autorů výzkumu — v cestě stojí jejich komerční zájmy, obavy před kritikou nebo prostě nezájem — a s použitím materiálu externími zájemci, a formulovaly se odpovídající právní a ekonomické vztahy. Jde o otázky, které ještě zdaleka nejsou jasné a jejichž uspokojivé řešení vždy znovu naráží na individualismus vědecké práce a ekonomický systém společnosti.

Hledají se i cesty ke spojení výzkumných pracovišť s archivy a případně archivů navzájem telekomunikačními systémy, které by umožňovaly rychlý a nenákladný přísun informací. Stejně se vyvíjejí i organizační formy jejich spolupráce. Evropské archivy se scházejí ve *Stálé komisi archivů společenskovědních informací (Standing Committee of Social Science Data Archives)*, jejíž založení stimulovalo UNESCO a která dosud vytvořila tři pracovní skupiny. Každé dva roky se schází *Evropská konference archivů společenskovědních informací (European Conference of Social Science Data Archives)*, pořádaná Mezinárodní radou společenských věd (*International Social Science Council*), a koná se *Evropský seminář o využití extenzivních výzkumů (Europäisches Seminar über die Anwendung der Umfrageforschung)*. Účastníci těchto čtyřtýdenních seminářů pořádáných UNESCO se školí v sekundární analýze materiálu uloženého v některých z evropských archivů. Americké archivy, jak již bylo uvedeno, vytvořily *Radu archivů společenskovědních informací (Council of Social Science Data Archives)*, která má i internacionální ambice a jejímiž členy se stávají i některé archivy evropské.

Pro konkrétnější představu o funkcích, činnosti a organizaci těchto archivů uvedme několik aktuálních informací o *Ústředním archivu pro empirický sociální výzkum* při universitě v Kolíně n./R. (*Zentralarchiv für empirische Sozialforschung*). Údaje o tomto pracovišti jsou pro nás z hlediska srovnatelnosti s našimi podmínkami podstatně zajímavější než informace o archivech amerických. Zajímavou zprávu o kolínském archivu uveřejnil na tomto místě před časem (viz bibliografie) již D. Slejška. Aniž bychom opakovali, co již bylo uvedeno, chceme jinyň doplnit dalšími údaji ilustrujícími fungování a organizaci tohoto pracoviště, a to ve světle zkušeností posledních dvou let. Domníváme se, že právě tento typ informace by mohl být užitečný pro přípravu podobné instituce u nás. Úkolem tohoto pracoviště je shromažďovat, archivovat a zájemcem komunikovat informace získané empirickými společenskými výzkumy a informace o těchto výzkumech. Jde o tyto hlavní typy informací:

(a) základní identifikační údaje o konaných a zakončených výzkumech (evidence a základní popis výzkumů),

(b) primární materiál z výzkumů, které jejich autoři předali k archivaci,

(c) metodologické informace o těchto výzkumech,

(d) výzkumné nástroje (dotazníky, záznamní listy) v nich použité,

(e) výzkumné zprávy z těchto výzkumů,

(f) hotové statistiky,

(g) časopisy,

(h) odborná literatura.

K jednotlivým činnostem archívu:

(a) *Akvizice informací*: archív se zajímá o primární materiál ze všech společenských výzkumů extenzivního typu konaných v německy hovořících zemích, pokud splňuje určité minimální požadavky (metodická úroveň výzkumu, úplnost, uspořádanost, přehlednost aj.). Pojem společenského výzkumu se dále nespécifikuje, takže kromě výzkumů sociologických se zahrnují i výzkumy ekonomické, politické apod. Zdrojem jsou výzkumné instituce vědecké (většinou university) i komerční (většinou ústavy pro výzkum trhu a veřejného mínění). U žádné z obou skupin se archív nesetkává s velkým pochopením, dva největší západoněmecké komerční ústavy jej např. bojkotují. Autor poskytuje materiál dobrovolně a zdarma a zachovává si k němu vlastnické právo. Archív se stává pouze držitelem, jehož dispoziční práva jsou vymezena dohodou s vlastním.

(b) *Archivace informací*: převzetí materiálu se účastní zástupce autorské organizace, s nímž pracovníci archívu doplní potřebné informace. Dále se materiál kontroluje co do úplnosti, konzistence a správnosti (některé tyto operace jsou automatizovány). Jednotkami archivace jsou jednak jednotlivé výzkumy, jednak jednotlivé otázky ve výzkumech respondentům položené. Tomu odpovídá i způsob evidence. V současné době archív soustřeďuje informace z asi dvou set výzkumů, které jsou uloženy na cca 1 000 000 děrných štítků. Roční přírůstek je nyní asi padesát výzkumů, což je jen malá část skutečného počtu výzkumů každoročně v NSR probíhajících. Kromě výzkumů z německy hovořících zemí jsou k dispozici (pro výcvik v sekundární analýze) i duplikáty primárního materiálu z některých klasických výzkumů amerických.

(c) *Informační a poradenská služba*: archivovaný primární materiál a podklady z něho v archívu vypracované jsou k dispozici pouze pro vědecké, pedagogické a studijní účely. Komerční organizace k němu přístup nemají. Zájemci mohou používat všech kartoték, souhrnných podkladů i samotných děrných štítků, které si mohou přímo v archívu sami strojně třdit nebo duplikovat.

Bez omezení je přístupná knihovna archívu. Mimoto pracovníci archívu poskytují k problematice empirického společenského výzkumu konzultace. Na vlastní funkci archívu navazuje informační služba o výzku-

mech konaných v NSR. Každoročně se archív obrací na všechna známá mu výzkumná pracoviště s dotazem, jaké výzkumy byly v daném roce dokončeny, jaké byly rozpracovány a jaké naplánovány. Z takto shromážděných informací se sestavuje seznam, který participující organizace dostávají k dispozici a jehož funkcí je usnadňovat vzájemné kontakty a koordinaci.

Archív slouží převážně vědeckým a studijním účelům. V loňském roce (přesněji v období od 1. 11. 66 do 31. 10. 67) využilo jeho služeb 240 jedinců a institucí, z toho studenti 40 %, vědecké ústavy 42 %, komerční organizace 8 %, úřední místa a ostatní 10 procent.

Činnost archívu zabezpečuje patnáct pracovníků, tento počet však neumožňuje rozvinout všechny jeho funkce. Za současných podmínek by ideálním stavem bylo cca dvacet pracovníků, z toho cca sedm vysokoškoláků, zbytek administrativní a technické síly. Archív je vybaven řadou strojů a má k dispozici služby universitního výpočetního střediska se samočinným počítačem a programátory.

Kolínský archív tedy zatím plní především servisní funkce a vlastní vědeckou činností (kromě řešení problematiky spojené s archivací a zpětným získáváním dat) se nezabývá. Perspektivně by své služby chtěl rozšířit i na další typy výzkumu (připomeňme si, že dosud archivuje jen extenzivní výzkumy provedené statistickou procedurou — Umfragen), převést veškerý primární materiál na děrné nebo magnetické pásky (aby jej bez dalších mezioperací bylo možno zavádět na vstup počítače) a zřídil experimentální laboratoř, která by vyvíjela a zkoušela různé technické novinky a vypracovávala také metodiku pro zevšeobecnování a hodnocení archivovaného materiálu. Mimoto se plánuje vývoj standardních programů pro výcvik studentů v sekundární analýze. Archív participuje ve zmíněných mezinárodních organizacích a aktivně se účastní jejich konferencí.

Je pravděpodobné, že v podmínkách našeho společenského zřízení by archív společenskovědních informací mohl navíc plnit řadu dalších funkcí, které v západních státech v úvahu nepřicházejí nebo přicházejí jen částečně, jako poskytovat podklady pro potřeby hospodářského plánování, řízení a sociální politiky; současně by se jeho zřízení a provoz měly setkávat s podstatně menšími obtížemi (k jeho zřízení lze centrálně koordinovat úsilí více vědeckých institucí, poskytování primárního materiálu autory nenaráží na konkurenční komerční zájmy, apod.).

#### Informační literatura

1. M. J. Lefcowitz, R. M. O'Shea, *A Proposal to Establish a National Archives for Social Science Survey Data*, The American Behavioral Scientist VI/7, 1963, str. 27–31.
2. R. L. Bisco, *Social Science Data Archives*, The American Political Science Review LX/1, 1966.
3. W. A. Glaser, R. L. Bisco, *Plans of the Council of Social Science Data Archives*, Social Science Information, vol. V, č. 4, prosinec 1966.
4. P. E. Converse, *The Availability and Quality of Sample Survey Data in Archives within the*